

SEMINERLER

Demokrasi Kuşuğu

“İNSAN HAKLARI, KÜRESEL SİYASET VE TÜRKİYE”

Konuşmacı: Prof. Dr. İHSAN DAĞI (ODTÜ Öğretim Üyesi)

23.10.2004

----&----

SUNUCU- Arkadaşlar merhaba, hepiniz hoş geldiniz.

Demokrasi Kuşuğunun düzenlemiş olduğu Güncel Gelişmelerle Demokrasi ve İnsan Hakları Sertifika Programının ikinci bölümüne hoş geldiniz.

Bugünkü konuşmacımız ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Görevlisi Prof. Dr. İhsan Dağı, oturumu yönetecek Okay Bensoy, ben sözü Okay Bensoy’a bırakıyorum, hepinize tekrar teşekkürler.

OTURUM BAŞKANI (OKAY BENSOY)- Herkese tekrar merhabalar.

İkinci haftamızda ilk haftada uygulamaya çalıştığımız Demokrasi Konulu oturumun ikinci ayağını insan hakları olarak tasarlamıştık. İnsan hakları konusunda Cumartesi günü ilk oturumumuzda, Sayın Prof. Dr. İhsan Dağı, bize İnsan Hakları Küresel Siyaset ve Türkiye konusunda bir konuşma yapacak.

Tasarladığımız süre 1 saat, bu 1 saatini yaklaşık olarak yarım saatini Hocanın konuşmasına ayırdık, geri kalan sürede soru-cevaplarla olayı bitirmeye; güzel bir şekilde sonlandırmaya çalışacağız. Katılımın mümkün olabildiğince fazla olması en büyük dileğimiz. Ben sözü Hocamıza bırakıyorum.

Prof. Dr. İHSAN DAĞI- Teşekkürler, merhabalar, hoş geldiniz.

Burada bulunmak gerçekten güzel. Türk Demokrasi Vakfı, 1980’lerin ortasından itibaren Ankara’daki özellikle öğrenci çevresinin toplumsallaşmasına ve entelektüel açılımlara yönelmesine zemin sağlayan bir kurum. Benim öğrencilik yıllarımda da siyaset bilimine olan ilgim büyük ölçüde 1980’lerin ortasında TDV’de Cumartesi seminerlerinde filizlendi. O bakımdan, burada olmak güzel. Burada Cumartesi bu güzel havada arkadaşları görmek de hoş, hepiniz hoş geldiniz.

İnsan haklarının hem bir kavram olarak, hem de uluslararası siyasette edindiği yere ilişkin bazı saptamalarda bulunacağım. Öncelikle Türkiye’de insan hakları algılamasıyla ilgili birkaç söz söylemek istiyorum. İnsan haklarını toplumların bir kısmı soyut, yaşamın dışında birtakım entelektüel fanteziler olarak algılama eğiliminde. Büyük ölçüde aslında biz de bunu yapıyoruz. İnsan haklarını yaşamın bizzat kendisi ve yaşamın içinde bizim birer özne olarak özgürlüğümüz olarak algılamak yerine, bazı aydınların, gazetecilerin karşılaştığı bir sorun olarak görme eğilimi var; yani insan haklarını bir tür entelektüel fantezi olarak niteleyenler var. Bunun aslında böyle olmadığını kişisel yaşamımızda somut olarak görmemiz mümkün.

İnsan haklarının kategorisinin içinde nelerin yer aldığını çok ayrıntılarıyla irdelemek istemiyorum. Bunu hepimiz biliyoruz, ifade özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, toplanma özgürlüğü, katılım hakkı gibi. Aslında, bireyin özgür ve özerk bir aktör olarak ve moral bir özne olarak kendini var kılabilceği siyasal ve sosyal koşulların tümü büyük ölçüde insan hakları tanımının içinde yer bulabilir.

Bunun ötesinde, insan haklarını temelde çatışmayı önleyici bir değer ve bir mekanizma olarak da görüyorum. İnsan hakları bireyle devlet arasındaki ilişkilerin nasıl bir zemine oturtulması gerektiğine ilişkin bir temel uzlaşmayı yansıtır. Bu uzlaşımın olmadığı, yani bireyin hak ve özgürlüklerinin tanınıp, devletin de bu hak ve özgürlükler çerçevesinde pozisyonunu belirlemediği bir durumda sağlıklı bir birey-devlet ilişkisinin gelişmesi mümkün değil. Devletin, yani kamusal otoritenin meşruiyeti önemli ölçüde bireyin temel hak ve özgürlüklerini garanti altına alan mekanizmalar kurmasına bağlıdır. Yani kamusal otoriteye itaat bir temel koşula bağlıdır, o da kamusal otoritenin meşru görülüp görülmediğidir. Meşru görülmeyen bir kamusal otoriteye itaat olmaz, olamaz, olmaması durumunda şaşırtıcı bir sonuç ortaya çıkmaz.

Kamusal otoriteyi meşru kılsa, bu kamusal otoritenin bireyin temel hak ve özgürlüklerine ilişkin yaklaşımıdır. Temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldıracak bir biçimde yapılan bir kamusal otorite kendi meşruiyet temelini de ortadan kaldırır. Kamusal otoritenin meşruiyet taşımadığı bir durum, bireyle devlet arasında, bireyle kamusal otoriteler arasında bir çatışma ve gerginliğin varolduğu anlamına gelir. Bu, bir toplumsal kargaşa halidir. Bu toplumsal kargaşa halinin ortaya çıkmamasının temel şartlarından biri, bireyle devlet arasında temel hak ve özgürlüklere ilişkin bir konsensüsün varlığıdır, o konsensüstür ki, toplumsal ve siyasal barışı mümkün kılar. Bu anlamda insan hakları özünde bir toplumsal barış modelidir ve çatışma önleyici bir mekanizmadır.

Genel olarak, insan haklarını böylesine bir pragmatizm içinde, işlevsellik içinde tanımlayabiliriz. Bunu yaparken ancak şunu da gözden kaçırmayalım: Tabii ki insan haklarının moral bir temeli vardır. İnsanın insan olmaktan doğan vazgeçilmez hakları vardı, bu haklar doğustandır, insanın doğasından vardır. İşlevsellik taşımaya bile, bir fayda taşımaya bile, taşımadığı iddia edilse bile bu hakların, yani temel hak ve özgürlüklerin savunulması moral bir gerekliliktir. Yani temel hak ve özgürlükleri ahlaki bir temele dayandırmamız mümkündür ve gereklidir. Öte yandan bu tür açıklamalar, başta ifade ettiğim imajı beslemektedir. İnsan haklarının soyut, entelektüel bir fantezi olduğu, entelektüellerin sorunu olduğuna ilişkin algılar bu türden felsefi açıklamalara referansta bulunur.

İnsan haklarının pratik, enstrümantal, faydaya dayalı bir savunusunu yapmak da mümkündür. İnsan haklarını çatışma önleyici bir mekanizma olarak nitelemek pragmatist ve faydaya dayalı tanımlamanın öğelerinden biridir. Böyle bir yaklaşım insan haklarıyla güvenlik arasında kurulan pozitif bir ilişkiyle açıklanabilir. Biliyorsunuz, Türkiye önemli ölçüde güvenlik kültürünün başat olduğu, birçok konunun güvenlikle ilişkilendirildiği bir siyasal kültüre sahip. Böyle bir toplumsal ve siyasal arka plana karşı insan hakları savunucularının öne çıkartabileceği tezlerden biri de insan hakları taleplerinin salt ahlaki talepler değildir, aynı zamanda güvenlik talepleri olduğudur. Yani biz oluşturduğumuz devletten temel hak ve özgürlüklerimizi güvence altına almasını isterken, aslında birey olarak güvenliğimizin de güvence altına alınmasını istiyoruz. Çünkü, insan haklarının en başında yaşam hakkı gelir; işkenceye ve kötü muameleye karşı fiziksel ve moral bütünlük hakkı vardır. Yaşam hakkı ve fiziksel güvenlik talepleri, aslında bireyin fiziksel ve moral bir özne olarak güvenlik talepleridir, kamusal otoriteye karşı dile getirdiği güvenlik talepleridir. Eğer biz güvenliğin bir değer ve meşru bir talep olduğunu düşünüyorsak, bu değeri kolektif bir varlıktan (bu nedir; devlettir, toplumdur, ülkedir) bireysel düzeye taşıyabiliriz.

Güvenlik, ulusal güvenlik arayışları aslında bireysel düzeyden başlatılabilir. Bireyin güvenliğinden, toplumun, ülkenin, bölgenin ve uluslararası sistemin güvenliğine giden bir yol vardır. Bu yolda da biz insan haklarının fonksiyonelliğini ve faydacılığını görebiliriz. Güvenlik sorunsalı ekseninde insan haklarını meşrulaştırmak Türkiye’de bazı çevrelerde yaygın olan bir algıdan ilham alıyor: insan hakları ulusal güvenliğe bir tehdit olarak algılanıyor. Bu çevrelerde insan hakları talepleri kuşkuyla karşılanıyor; insan hakları bir şekilde yıkıcı, bölücü, marjinal talepler olarak görülüyor. Toplumun çevresinden gelen grupların talepleri olarak insan hakları, merkezi değerleri zora sokan talepler olarak görülüyor. Bu algılanış biçiminde insan hakları güvenliği bir tehdit olarak nitelenir; yıkıcı ve marjinal bir dildir, daha da ötesinde, insan hakları yabancı güçlerin, uluslararası aktörlerin, Türkiye'nin düşmanlarının öne çıkardığı, kaşındığı bir sorundur.

İnsan hakları taleplerinin, toplumun mağdur kesimlerinden gelmesi, marjinal kesimlerinden gelmesi şaşırtıcı bir durum değildir, bu çok doğaldır, çünkü insan haklarından yoksun olanlar, insan hakları mağdurları insan hakları sorunlarını dile getirirler. Ancak bu, insan haklarının merkezi bir değer olduğu gerçeğini değiştirmez. Siz eğer siyasal modelinizi insan haklarının merkeziliği üzerine kurmamışsanız, insan hakları sorunlarından dolayı mağdur olanların bu sorunu dile getirmesi size marjinal gibi gelebilir. Ama insan hakları temelde modern liberal demokrasilerin merkezi ve kurucu değeridir. Toplumsal bütünlüğü, toplumsal uzlaşmayı ve barışı üzerine bina ettiğimiz temel değer, temel hak ve özgürlüklerin varlığı, bunların devlet tarafından güvence altına alınmasıdır, çünkü devletin bizatihi meşruiyeti ve varlık nedeni yurttaşların temel hak ve özgürlüklerini koruması ve geliştirmesidir yükümlülüğüdür.

Bu nedenle, insan hakları liberal demokrasilerde merkezi/kurucu bir değerdir. Bu merkezi değeri marjinal grupların veya mağdurların dile getirmesi, o değer merkeziğini ortadan kaldırmaz. İnsan hakları bu nedenle insan haklarına dayalı bir siyasal rejim veya kurumlar bütünü öngörerek ulusal güvenliği tehdit etmez. Aksine “ulusal güvenlik” dediğimiz şey, insan hakları tarafından, insan haklarının varlığı tarafından tahkim edilir. Tehdit eden değil, fakat tahkim eden, güçlendiren bir değerdir insan hakları. Çünkü insan haklarının varlığı siyasal yapıyı ve toplumsal zemini meşrulaştırıcı veya gayri-meşrulaştırıcı bir işlev taşır. Meşruiyeti sorgulanan bir siyasal sistem, tehdit altında bir siyasal sistemdir. Meşruiyet sorununu ortadan kaldırmanın yolu da, temel hak ve özgürlükleri güvence altına almaktır.

Dolayısıyla, temel hak ve özgürlükleri sistematik olarak ve yaygın bir biçimde ihlal eden devlet, aslında kendi güvenliğini de riske atan devlettir. Çünkü, meşruiyetini sorgulanır kılar, sisteme ilişkin muhalefeti yaygınlaştırır, toplumsal katmanlara mal eder, dolayısıyla bu bir sorundur. Yani yurttaşların temel güvenlik taleplerini, temel hak ve özgürlükleri bunlara sunarak gidermeyen bir devlet, ulusal düzeyde kendine bir güvenlik sorunu yaratır. Çatışma, gerginlik ve istikrarsızlıkların olduğu bir birey-toplum-devlet ilişkisi zinciri doğar. Hatta bunun ötesinde, istikrarsızlık, tehdit, ‘güvenliksizlik’ zinciri ulusal düzeyde kalmaz, küresel alana yayılır.

Kendi toplumunu, temel hak ve özgürlükleri reddederek ‘güvenliksiz’leştiren bir devlet veya kamusal güç, aynı zamanda bölgesel ve küresel güvenlik açısından da bir tehdit unsuruna dönüşür. Bir devlet, yurttaşlarının bir kesiminin veya tümünün temel hak ve özgürlüklerini ortadan kaldıracak politikalar izleyebilir, kamusal otoritelerde böyle bir güç vardır. Ancak, bu politikanın, yani temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldıracak, sindirecek politikaların sonuçlarını ulusal alanın içinde sınırlı tutmak, hapsedmek mümkün değildir; yani, hak ve özgürlüklerin ihlalinin yarattığı olumsuz sonuçlar uluslararası toplum üzerinde de ciddi tazyikler oluşturur, sorunlar yaratır. Yani bireysel düzeyde çözümlenemeyen güvenlik sorunu (temel hak ve özgürlükleri tanımak suretiyle çözümlenemeyen güvenlik sorunu) ulusal bir güvenlik sorununa dönüşmekle kalmaz, uluslararası bir güvenlik tehdidi de yaratır; çünkü ihlallerin sonuçları küresel siyaseti de, küresel barışı ve güvenliğini de tehdit eder. Bugün, küresel yapılar ile ulusal devletler, ulusal devletlerin sınırlarıyla küresel toplumun sınırları arasında büyük bir geçirgenlik vardır, bu geçirgenlik insan hakları ihlallerinin sınır tanımaz sonuçları açısından da vardır. Yani bireysel güvenlikle (insan hakları rejimiyle çözümlenebilecek bireysel güvenlikle), ulusal güvenlik ve uluslararası güvenlik arasında, birbirlerini destekleyen bir ilişki vardır. Dolayısıyla, ulusal güvenliği temel sorunsal olarak algılayan bir bakış açısı bile insan haklarını bu güvenliği kurucu bir unsur olarak görmek zorundadır. Çünkü insan haklarını güvenliği yıkıcı, yok edici bir talep olarak nitelediği anda, aslında bizatihi kurmaya çalıştığı güvenliği zora sokar. Sadece ulusal güvenlik artık ulaşılamaz bir hedef olarak kalmaz, ulusal düzeyde gelen tehdit karşısında harekete geçen uluslararası toplum, uluslararası kurumlar, uluslararası güçler ulusal düzeyde cereyan eden bu kargaşaya müdahil olur ve sorun daha da karmaşıklaşır.

İnsan hakları ihlallerinin küresel sonuçlarından biri kitlesel göçlerdir. Kitlesel göçler en yalın, en basit bir şekilde bir ülkedeki insan hakları ihlallerinin nasıl küresel bir sonuca dönüştüğünün tipik örneğidir. İhlaller ulusal düzeyde kalmaz; baskı altında tutulan toplumlar ve bireyler başka ülkelere, başka bölgelere göçerler ve göçerken de o ulusal sorunu uluslararası hale getirirler. Böylece, insan

haklarını sistematik ve yaygın bir şekilde ihlal eden bir devlet, sadece kendi yurttaşlarını karşısına almaz, fakat uluslararası toplumu da karşısında bulur.

Son yıllarda, uluslararası toplum ve Birleşmiş Milletler sistematik ve yaygın, insan hakları ihlallerini uluslararası güvenliğe yönelik bir tehdit olarak algılama eğiliminde. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin bu yönde kararları var. Bu, uluslararası toplumun insan hakları ihlallerinin sistematik ve yaygın olduğu devletlere müdahale etmesine imkân veren bir yorumdur.

Irak'ta Birinci Körfez Savaşının ardından Kuzey Irak'ta olan budur, Somali'de de bu yapılmıştır; Ruanda'ya ve Haiti'ye yapılan uluslararası müdahaleler de bu bağlamdadır. Ayrıca Bosna ve Kosova örnekleri de ulusal düzeyde yaygın ve sistematik insan hakları ihlallerinin uluslararası güvenlik açısından bir tehdit yarattığı ve bu tehditi gerektiğinde uluslararası toplumun güç kullanmak suretiyle ortadan kaldıracabileceği yönünde bir anlayışı yansıtır. Yani artık günümüzde insan hakları ihlalleri sadece ulusal bir sorun teşkil etmez, fakat uluslararası aktörler de insan hakları ihlallerinin yaygınlığı karşısında harekete geçer, çünkü insan hakları ihlalleri uluslararası toplum açısından olumsuz sonuçlar yaratır.

Biz 1990'ların ortasında Güneydoğuda olup bitenlerle ilgili Almanya ile ilginç krizler yaşadık. Sadece Almanya değil, aslında Amerika Birleşik Devletleri dahil Batılı müttefiklerimiz Türkiye'ye silah satışını sorguladılar. Özellikle Almanlar Türkiye'ye silah satışını durdurdu, çünkü bu silahların NATO kullanımını dışında Güneydoğu'da kullanıldığına ilişkin iddialar öne sürdüler. Bir yandan da Türkiye'yi Güneydoğu politikasına ilişkin ciddi biçimde eleştirdiler.

Bu tür tepkileri anlamak gerekiyor; bu tepkileri sadece devletlerin ulusal çıkar, rakip/düşman ülkeleri zayıflatma vs politikası bağlamında anlamamızın ötesine geçmemiz lazım. Olayın farklı boyutlarını ve dinamiklerini görmemiz gerek. Örneğin Türkiye'deki Kürt sorununa devletin yaklaşım biçimi, Kürt sorununun aldığı mahiyet ve genel olarak insan haklarının Türkiye'deki durumu Almanya'yı da etkilemeye başlamıştı. 1990'larda Almanya Avrupa'nın en çok göç alan ülkesi, en çok göç alan ülkesi Almanya'ya en çok göç veren ülke Türkiye, Türkiye'de de doğru veya yanlış, gerçek veya bahane insan hakları ihlalleri ve Kürt sorunu iltica taleplerinin siyasal gerekçesini oluşturuyordu. Bu nedenlerle veya bahanelerle insanlar Almanya'nın kapısını çalıyor ve sığınma talebinde bulunuyordu.

Bir şekilde, burada bastırılan toplum Almanya'da ortaya çıkıyor; bileşik kaplar misali, insanları ortadan kaldıramıyorsunuz. Küreselleşme süreci, iletişim ve ulaşım imkanlarıyla insanları akışkan kılıyor çünkü; belli bir siyasi coğrafyada zaptedemiyorsunuz insanları. Burada bastırduğumuz toplum, başka bir yerde çıkıyor. Çıktığı yerdeki toplum, kurumlar, siyasal iktidarlar bundan rahatsızlık duyuyorlar. Bunu yeniden bastırmak yönünde, yani kendilerine gelen tazyiki ortadan kaldırmak üzere, diğer ülkeye, o kaynak ülkeye dönüyor, kaynak ülkeye dönerek, "siz ne yapıyorsunuz, sizin bu politikanız bizim ülkemiz açısından sorunlar yaratıyor?" deniliyor.

Böylesine bir ilişki biçimi var. Aslında bu, soğuk savaşın bitimiyle Avrupa'da başlayan etnik sorunlarla da ilgili. Etnik sorunlara Avrupa'nın bakışını dikkate aldığımızda, özellikle Yugoslavya krizinin ardından Avrupa şunu fark etti: Azınlıkların kimliklerini ifade etmeleri ve sistem içine meşru bir varlık olarak görünmeleri önemli. Bunun olmadığı durumlarda, toplumlararası etnik çatışmaların patladığı veya başat etnik grubun azınlık etnik grubu sindirmeye çalıştığı durumlarda şiddet, savaş ve bunun ardından kitlesel göçler kaçınılmaz. Varılan nokta, bu sorunların kaynak ülkelerde çözülmesi yönünde. Yani, kitlesel göçlerin önüne geçmek için, kendilerini azınlık hisseden insanların buldukları ülkelerde temel hak ve özgürlüklere sahip olması gerekiyor. Baskı altında bulunan etnik, dinsel veya siyasal azınlıkların bir sorun olarak kendi ülkelerine ulaşmasını istemiyorlar. Böylesine bir yaklaşım var, bu yaklaşımın özünde de, biraz önce belirttiğim temel hak ve özgürlüklerle, ulusal toplum ve uluslararası toplum arasındaki geçişgenlikler temel faktör. Bu geçişgenlikleri görmeden, yani artık ulus devletlerin sınırlarının geçişgen ve nominal olduğunu kabul etmeden, insan haklarına küresel bir bakış açısı getirmek gerçekten zor.

Küreselleşmeye ilişkin de birkaç, çok özet saptamadan sonra sorularınıza geçelim. Küreselleşmeyi çok tartışıyoruz, küreselleşmeye ilişkin büyük pozisyon alışlar var. genellikle insanlar küresel bir dünyada yaşadığının farkındalar, bunun sonuçlarını görüyorlar. Küreselleşmenin birtakım negatif sonuçlarını, ekonomik kalkınma açısından, çokuluslu şirketlerin gücü açısından, istihdam politikaları açısından, ulusal kaynakların kullanımı bakımından epey bir sorunu olduğunu düşünüyoruz. Şüphelerimiz ve kaygımız var.

Öte yandan, ben küreselleşmeye tamamen başka bir açıdan bakıyorum ve küreselleşmeyi insan hakları özelinde, açıkçası, özgürleştirici bir süreç olarak görüyorum. Küreselleşme, modern siyasal değerleri (ki bunun içinde insan hakları da var) ileten bir işlev taşıyor. Küresel yapıda, ülke sınırları giderek fiziksel varlıklarını kaybediyorlar; fiziksel sınırlar, artık sınırlamıyor insanları, düşünceleri, ekonomik ve sosyal faaliyetleri. Sınırların sınırlamadığı yeni bir alanda, yeni bir coğrafyada, yeni bir space’de yaşıyoruz. Bunun içinde değerler akıyor, bu değerler içinde, akan değerler arasında evrensel bir öz taşıyan insan hakları da küresel bir nitelik kazanıyor. Küresel ve evrensel insan hakları konusunda faaliyette bulunan insanlar, gruplar, örgütler küresel-kamusal bir alan oluşturuyor; yani, “küresel kamusal olan” dediğimiz yeni bir olguyla karşı karşıyayız. Bu olgu ulusal düzeydeki insan hakları sorunlarını çözücü bir rol oynuyor, ona gelelim.

Bu küresel alanda, sınırların sınırlayamadığı yapıda düşüncenin kontrolü zorlaşıyor, giderek zorlaşıyor. Düşünceyi kontrol etmeye çalışan rejimler, modeller meşruiyetlerini kaybediyorlar; zaten bunun mümkün olmadığını da görüyorlar. Günümüzde, örneğin İran’da İslami bir rejim içindeki radikaller ideolojik bir devlet yapılanmasını muhafaza etmeye çalışıyorlar. Ama son yıllarda görüyoruz ki, bu yapı dökülüyor. Toplum çoğulluk ve farklılık talebini dillendiriyor, arayışlarını sürdürüyor. İran’a gidenler görmüştür, uydu antenleriyle farklı düşüncelere ulaşmaya çalışıyorlar. Bizde, Güneydoğu’da farklı mı? Yani biz Kürtçe yayın meselesini dert ediyoruz, ama Güneydoğu’da herkes zaten Med TV’yi uydu yayımları aracılığıyla izliyordu. Yani düşüncenin kontrol edilemediği yeni bir dönemdeyiz. Düşüncenin kontrol edilemediği bu dönemde insan hakları taleplerini de bastırmak, ortadan kaldırmak son derece zor.

Bunu yapmaya çalışan ülkeler de, meşruiyetlerini zorluyorlar, uluslararası toplumun baskılarıyla karşı karşıya geliyorlar. Bireyle devlet arasında güç bakımından nasıl bir ilişki var diye sorduğumuzda alacağımız cevap ortadadır; devlet güçlüdür, devlet, şiddet kullanma tekeline sahip olan kamusal bir otoritedir. Her ne kadar liberal demokratik felsefede devletin kurucu ögesi görülse de bireyin/yurttaşın devletle ilişkisi güç bakımından hep eşitsiz bir ilişkidir. Birey zayıf, devlet kamusal bir güç temerküzü olarak güçlü.

Bireyle devlet arasındaki bu ilişkide, bireyi biraz güçlendiren bir faktördür küreselleşme. Küresel kamusal alanda ortaya çıkan network/ilişki ağları, özellikle yerelden küresele uzanan ağlar ulusal alanı uluslararası alanın denetimine ve gözetimine açılıyor. Yani küreselleşmenin yarattığı dinamikler ve imkanlarla, ulusal düzeyde cereyan eden olaylar, uluslararası toplum tarafından da izleniyor; yani küreselleşme bir şeffaflık yaratıyor. Artık uluslararası toplumun anında izlediğini ve tepki göstereceğini öngörmeden bir devletin kendi yurttaşlarına karşı şiddet uygulaması, temel hak ve özgürlüklerini ortadan kaldırıcı bir şekilde davranması mümkün değil. Yani bir tür küresel “big brother is watching” durumu söz konusu. Bu, devletin yurttaşları üzerinde kullanacağı gücün de sınırlarını ortaya koyuyor. Artık devlet yurttaşlarına bir köyde, bir kasabadaki jandarma veya polis karakolunda işkence yaptığında, olay bu mekanları kolayca aşır ulusal ve küresel alanlara yayılıyor. Yani yapılan bir insan hakları ihlali o mekânda tutulamıyor. Neden tutulamıyor? Küreselleşmenin yarattığı zaman ve mekânı yeniden tanımlayıcı süreç sonucu artık yerelle, ulusal ve küresel arasında hızlı bir iletişim ve etkileşim söz konusu. Bir başka ifadeyle, yerelle küresel birbirlerine eklenmiş durumda. Küçük bir kasabadaki ihlal anında uluslararası düzeyde biliniyor, görülüyor ve eleştiriliyor. Uluslararası Af Örgütü veya İnsan Hakları İzleme Komitesi gibi örgütler, diyelim Diyarbakır’da, Urfa’da, Sivas’ta meydana gelen bir işkence veya gözaltında ölüm vakasını anında gündeme getiriyorlar. Nasıl? Modern örgütlenme ve iletişim modelleri çerçevesinde örülen ağlarla yerel küreselleşiyor.

Bu olgu/durum devlet üzerinde bir denetim işlevi görüyor. Yurttaşlar karşılaştıkları temel hak ve özgürlüklerine ilişkin bir sorunun çözümü için, ulusal otoriteler nezdinde girişimde bulunmak kadar, uluslararası aktörleri de harekete geçirmeleri gerektiğinin ve bunun mümkün olduğunun bilincindedir. Dolayısıyla, yerel aktörlerle, uluslararası aktörler arasında bağlantı, teorik düzeyde, bireyle devlet arasındaki ilişkide bireyi güçsüz olmaktan çıkartıyor. Bireyle devlet arasında küreselleşmenin yarattığı dinamiklerle tampon alanlar, tampon kurumlar oluşuyor. Bu da bireyin ulusal düzeydeki hak taleplerini, hak arayış taleplerini güçlendiriyor. Dolayısıyla, küreselleşmenin yarattığı yeni dinamikler, yeni kurumlar, uluslararası örgütler, uluslararası sözleşmeler, bireyi ulusal düzeyde daha özgürleştirici bir işlev taşıyor.

Arkadaşlar; teşekkür ederim, bütün bu anlattıklarımızda açmamız gereken önemli noktalar var, onları sizin sorularınız ve yorumlarınız ışığında yapmaya devam edelim.

OTURUM BAŞKANI- Hocamıza teşekkür ederiz

İsterseniz, soru-cevap kısmına geçelim. Bizim program akışımıza göre 20 ya da 25 dakikalık bir soru-cevap kısmımız var, bunu olduğunca dolu dolu geçirelim. İsteyen arkadaşlarımız söz isteyerek sorularını sorabilirler, yalnız soruları kısa sorarsak daha güzel olacak.

HEDİYE BOLOVA (Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğrencisi)- İnsan haklarının toplumda bir tabu olarak görüldüğünü, bunun bölücülükle ilgili olduğunu ve insanlar arasında kuşkuyla karşılandığını söylediniz. Peki, Türkiye'nin AIHM'ne başvuruları son dönemde arttı, özellikle bu başvurular bu kavrama kuşkuyla yaklaşanlardan geliyor, bu bir tezatlık değil midir, teşekkür ederim?

Prof. Dr. İHSAN DAĞI- Gayet doğru. Ben insan hakları imajının deformasyonundan söz ettim. Özellikle Türkiye'deki bazı kurumlar, bazı ekoller ve bazı kişiler açısından gerçekten öyleydi. Neden öyleydi: İnsan hakları bir kavram olarak deformasyona uğramıştı, çünkü Türkiye'nin özellikle Güneydoğu'da karşılaştığı sorun, bu soruna Avrupa'nın/Batının gösterdiği tepkiler nedeniyle, insan hakları talepleri endişe ve kuşkuyla yaklaşılacak bir konuydu. Bu korku şimdilerde önemli ölçüde atıldı. Son yıllarda, son birkaç yılda toplumun hem insan haklarına, hem insan hakları taleplerinin Batı'yla/Avrupa'yla ilişkisine ilişkin kanaatleri büyük ölçüde değişti.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurular hızla artıyor, bu şunu gösteriyor: Türkiye'de hak talepleri, hak arayışları artık ulusal düzeyde sınırlandırılmayacak bir değer olarak algılanıyor, bu çok önemli. Bizim iki yıl önce yaptığımız bir kamuoyu araştırması vardı, insan hakları üzerine. Aynen bu soruyu sorduk: "Türkiye'de temel hak ve özgürlüklerimizden birinin ihlale uğradığını düşündüğünüzde ve bunu Türkiye içinde gideremediğiniz durumda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurur musunuz?" diye sorduk. "Evet" diyenlerin oranı yüzde 64'dü. Bu gerçekten devrimci bir algısal dönüşüm, neden, çünkü geleneksel olarak biz uluslararası güçlere, uluslararası mahkemelere, özellikle Batı'ya korku ve kuşkuyla bakan bir toplumsal kültürden, siyasal kültürden geliyoruz. Ama insan haklarına ilişkin sorunlar son yıllarda öylesine toplumsallaştı ki, insanlar 'ben hakkımı Türkiye'deki otoritelerin kurduğu yapılarla alamazsam, uluslararası yapılar da var, imkânlar da var, bu imkânları kullanırım' noktasına geldiler. Dolayısıyla o imaj deformasyonu önemli ölçüde ortadan kalktı.

Bunun şöyle bir nedeni de var: Özellikle 1999 sonrası, yani Avrupa Birliği ilişkilerimizde Helsinki sonrası Türkiye'de yapılan reformların özgürlük alanını nasıl genişlettiğini kamuoyunun gördüğünü zannediyorum. Özgürlük alanının genişlemesiyle, Batı'nın Türkiye'deki insan hakları konusuna ilgi duyması arasında pozitif bir ilişki olduğunu insanlar görüyor. Artık insan hakları kamuoyunun büyük bir kesimi tarafından kökü dışarıda, yıkıcı, bölücü bir fikir olarak görülüyor. Ancak bazı kurumlar ve çevreler tarafından hâlâ öyle nitelenebilir. Örneğin, bizim tam iki yıl önce yaptığımız araştırmanın iki ayağı vardı, daha doğrusu üç ayağı vardı. Birincisi insan hakları konusunda bir genel kamuoyu araştırmasıydı ki bu Türkiye'de yapılan ilk insan hakları algı araştırması oldu. İkincisi; yargı mensupları üzerine aynı sorularla bir araştırma yapmaktı. Üçüncüsü de emniyet mensuplarının insan hakları algısı üzerine olacaktı. Emniyet araştırmaya izin vermedi. Yargı mensuplarından hâkimler ve savcılar üzerine anketi uyguladık. Sonuçlar çok şaşırtıcıydı, çünkü genel

kamuoyundan aldığımız cevaplarla, yargı mensuplarından aldığımız cevapları değer olarak karşılaştırdığımızda, yargı mensuplarının insan haklarına daha negatif ve kuşkucu baktıklarını görmüştük. Bu da o zaman Radikal Gazetesine manşet olmuştu “bu kafayla Avrupa Birliği zor” diye.

Kamuoyunun insan haklarına bakışı hızla olumlu bir biçimde dönüşürken, örneğin, yargı mensuplarının kuşkuları, tereddütleri devam ediyor. Yani Türkiye’de bazı kurumlar ve bu kurumların mensuplarının insan haklarına ilişkin bakışlarında bir sorun var. Son yıllarda yargı mensuplarının insan hakları konusunda ciddi bir biçimde eğitimden geçirildiğini biliyoruz. Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliğinin fonlarıyla ve Adalet Bakanlığının koordinasyonu ile yargı mensuplarının insan hakları konusunda eğitimine ilişkin bir süreç başladı.

Yargı mensupları, emniyet mensupları veya ordu mensuplarına benzer anketleri uyguladığınızda, genel kamuoyundan daha geri cevaplar alabilirsiniz. Bu, bir tür mesleki deformasyon olarak da görülebilir. Ama ben sonuç itibarıyla, Türkiye’de kamuoyunun insan hakları konusundaki tereddütlü ve kuşkulu kültürden sıyrılmaya başladığını görüyorum. Ama yine de burada bence bir kilit unsur var, o da Kürt meselesi. Avrupa Birliği ve Avrupalı siyasetçilerin Kürt meselesine bakışı, yaklaşımı, bunu dinlendirme biçimi, her noktada Türkiye’de genelde insan hakları ve özelden Avrupa’ya bakışa ilişkin reaksiyonel sonuçlar yaratabilir. Kürt sorununu çok kritik olarak görüyorum. Hem Türkiye’deki Kürtlerin Avrupa Birliği ve Türkiye’de demokratikleşme, insan hakları konusunda aldığı tutum, hem de Avrupa’nın Kürt sorunu ve insan haklarına ilişkin yaklaşımları öyle bir dengede tutulmalıdır ki, Türkiye’de büyük çoğunluğun Avrupa Birliği, demokratikleşme ve insan hakları konusundaki tutumu reaksiyonel bir reddiye dönüşmesin, bence bu nokta kritik.

NAZAN ÇAKIR (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğrencisi)- Türkiye’de bu son dönemde Avrupa Birliğiyle birlikte, küreselleşmenin özgürleştirici yanını görebiliyoruz, yani Türkiye’de yaşanan olaylarda ben küreselleşmenin iyi yanını görebiliyorum. Çünkü, birtakım tabu alanları vardı, en azından bunlar konuşulmaya başlandı, olumlu bir gelişme. Ama dünyaya baktığımda, ben küreselleşmenin iyi yönünü göremiyorum, yani bize küreselleşmeyi empoze etmeye çalışan ülkelerde, mesela en başta Amerika Birleşik Devletleri’nde kimliğinde Arap yazılı insanlar ya da belki Türkiye’den giden insanlarda da bunu yaşayanlar vardır.

Bir önyargıyla yaklaşım söz konusu. Küba’daki cezaevinde yaşanan olaylar, yani onlar bize küreselleşmeyi empoze etmeye çalışırken, bir yandan sanki onlarda bir geri dönüş söz konusu ya da mesela İsrail-Filistin sorununda da insan haklarının ne kadar kötü boyutlarda olduğunu görebiliyoruz. Şuna bağlamak istiyorum: Büyük Ortadoğu Projesi hakkında ne düşünüyorsunuz, yani sonuçta, Ortadoğu ülkelerine insan hakları, demokrasi götürme amacıyla yapıldığı söyleniyor. Türkiye’de olumlu yanını görürken, dünyaya baktığımızda, ben o olumlu yanını göremiyorum.

Prof. Dr. İHSAN DAĞI- Evet, doğru, haklısınız. Özellikle 11 Eylül sonrası Amerika’da olanlar kaygı verici. Türkiye de Amerika’da olup bitenlere duyarlı bir ülke olduğu için, bizim açımızdan da kaygı vericiydi. Ama dikkat edin, şuna dikkat edin: Türkiye’de demokratikleşme ve insan hakları konusunda en radikal, en ileri adımlar 11 Eylül’den hemen önce ve sonrasında atıldı. Amerika bir tür securitization sürecinden geçti. İsrail’in güvenlik merkezli toplum ve siyaset modelinin Amerika’ya da yayıldığına tanık olduk 11 Eylül sonrası. ABD’de güvenlik merkezli bir kültürün başat haline gelmesine tanık olurken, Türkiye, 2000’de, 2001’de ulusal güvenliği insan hakları önünde duran bir sorun olarak tartıştık ve aştık. Bir başka ifadeyle Türkiye’de güvenlikçi kültür insan hakları ve demokratikleşmenin önünde durmadı, 11 Eylül’den sonra bile durmadı. Neden? Çünkü, Türkiye Amerika Birleşik Devletleri’nin değil, Avrupa Birliği’nin çekim alanındaydı ve Avrupa Birliği de Türkiye’yi daha demokratikleştirici ve özgürleştirici bir yere doğru çekiyordu. Yani konjonktürel olarak 2001’de bizim Amerika’nın değil, Avrupa Birliği’nin etki alanında olmamız, Türkiye’yi bir şekilde bu süreçten kurtardı; ama Amerika’yı değil. Ama yine de şunu görüyoruz: Amerika’da olup bitenler, Irak’taki insan hakları ihlalleri, savaşın ötesinde cezaevinde yapılan işkenceleri falan gördük. Bakın, bunların, bu ihlallerin bütün dünyaya anında yayıldığı bir iletişim çağında yaşıyoruz. Amerika Birleşik Devletleri açısından Irak’ta Ebu Garib Cezaevi’ndeki işkenceler ve bunların kamuoyuna yansımaları korkunç sonuçlar doğurdu.

Amerika tarihinde belki ilk defa, bütün dünyada en çok nefret edilen “ülke” haline geldi. Bu orta ve uzun vadede, Amerikan siyasetini, Amerikan toplumunu ciddi biçimde etkileyecek bir gelişme. Yani insan hakları ihlallerine ilişkin bizim düşüncelerimiz, yargılarımız, tanıklıklarımız İsrail ve Amerika Birleşik Devletleri üzerinde şimdi pek etkili değil gibi görülüyor; dünya kamuoyu, Amerikalıların iradelerini, siyasetlerini, ulusal düzeydeki kısıtlayıcı yasalarını etkilemiyor. Ama orta ve uzun dönemde kesinlikle etkileyeceğini düşünüyorum.

Dünya kamuoyu, dünya kamuoyunda ülkeniz hakkında varolan imajlar size geri dönüp çarpıyor ve çarpacak. Aslında Amerikalılar büyük bir panik halindedir. 11 Eylül sonrası doğal olarak oluşan Amerika sempatisi hem Afganistan hem de Irak işgalleriyle tamamen tersine dönmüş durumda. Orta ve uzun dönemde ülkeler açısından kamuoyu büyük bir baskı. Gizlenemiyor, gizleyemiyorlar, insan hakları ihlallerini hiçbir yerde. “top security” bir yer, ama orada bile gizleyemediler, hem de Guantanamo’daki insan hakları ihlallerinin boyutları birkaç ay içinde ortaya çıktı. Irak’taki Ebu Garib Cezaevi’nde de benzer şekilde. Yani ihlalleri saklayamıyorsunuz, gizleyemiyorsunuz. Bu, büyük bir baskı unsuru.

Ortadoğu’da insan hakları ve demokrasi... Tabii bu işin Amerika’nın bu denli negatif imajlarla yüklü olduğu bu dönemde, Ortadoğu’ya demokrasi, insan hakları gibi laflar etmesi büyük bir talihsizlik, çünkü bu kavramları işlevsizleştiren, içeri boşaltan ve negatif bir algılamaya dönüştüren bir siyaset, felaket bir şey. Ben Ortadoğu’nun demokratikleşebileceğini düşünüyorum, ama ABD sponsorluğunda değil... Ortadoğu’nun demokratikleşmesi projesi için Ortadoğu’da partnerler gerekir. Ortadoğu’daki hiçbir ülkenin lideri demokrasi konusunda, siyasal katılım konusunda, insan hakları konusunda adım atmayacaktır, yani statüko kendisini muhafaza etmeye çalışıyor ve çalışacak. Öte yandan muhalefet unsurları var daha çok katılım, daha çok demokrasi, daha çok insan hakları isteyen... Suudi Arabistan’da bile var, Körfez ülkelerinde var, Ürdün’de var, Mısır’da var.

Ancak bu muhalif unsurlar, güçlerini ve meşruiyetlerini önemli ölçüde statükoya ve bu statükoyu koruduğu düşünülen Amerika Birleşik Devletlerine muhalefetlerinden alıyorlar. Dolayısıyla, Amerika Birleşik Devletlerinin bu projesi ciddi bile olsa, samimi bile olsa bölgede partner bulamayacak bir proje; çünkü, mevcut liderler buna sıcak bakmıyor. ABD’nin doğrudan baskısıyla Ürdün’ün, Mısır’ın, Suudi Arabistan’ın demokratikleştirilmesi demek, yeni Irak modelleri demek, bunun da tutmadığı da çok belli.

Amerika’nın demokratikleştirme, insan hakları değerlerini ihraç etme politikası bence tutacak bir politika değil. Hatta bu Türkiye’de de tutmaz. 17 Aralık’a yaklaşıyoruz. 17 Aralık’ta AB Konseyi’nin çok ters bir karar verdiğini, Türkiye’nin Avrupa Birliği’nden koptuğunu, “yeter artık! bizden bu kadar, ne haliniz varsa görün” dediğini ve çekildiğini varsayalım. Böyle bir durumda alternatif olarak, “ABD ile yakınlaşalım” stratejisi uygulamaya konulabilir.

Bu durumda benim beklentim, demokrasi, insan hakları gibi söylemlerin Türkiye’de bile geriye doğru gideceği, reformların işlemez hale geleceği yönündedir. Neden? Çünkü, Amerika Birleşik Devletleri bir süper güç; bir süper güç olarak da, Türkiye’ye ve dünyadaki ülkelerin bir kısmına tek bir açıdan bakıyor, o da stratejik bakış açısı. Stratejik bakış açısının özeliği nedir? Stratejik bakış açısı koşullarla, konjonktürle, aktörlerin mevcut durumlarıyla ilgilidir; yani konjonktürelidir. Aktörler, durum, bölgesel, uluslararası faktörler bütün bunların bileşkesinde bir ülke, başka bir ülkeyle derin stratejik ilişkilere gider, ilişkilerini geliştirir; yani, konjonktürelidir. Burada temel olan, ortak güç kullanımını, ortak güç projeksiyonudur. Dolayısıyla öncelik, müttefiklerin içyapısının reorganizasyonu değildir; fakat dış ve bölgesel politikalarınıza destek vermesi ve bu desteğin devamıdır. Amerika Birleşik Devletleri Türkiye’ye stratejik bir değer olarak görüyor ve Türkiye’yi stratejik bir değer olarak gören bir ülkeyle, derinliğine bir ‘ittifak’ geliştirmemiz durumunda, demokrasi, insan hakları gibi konular ve talepler öncelik olmaz, öncelikler farklılaşır. Stratejik ittifakın önceliği, demokrasi/insan hakları ve hukuk devleti gibi konular değildir. Amerika Birleşik Devletleri ve AB alternatifleri arasındaki temel fark da budur.

NECDET DİKMEN- “Demokrasinin Ortadoğu’ya gelmesi için Amerika’nın bir partneri gerekiyor” dediniz. Baktığımız an, Birinci Dünya Savaşında Wilson’un uluslararası ilişkilerde bir

liberal açılımı var ve bunu da Fransa ve İngiltere gibi partneriyle Avrupa'ya bir şekilde bir demokrasi getirmeye çalışıyor. 1919 Paris Barış Görüşmeleri Konferansı, international olarak Milletler Cemiyeti gibi bazı kuruluşlar oluştu. Şöyle olamaz mı? Türkiye'nin AB'den kopması ve Amerika'yla daha yakın stratejik ortama girmesi, bu şekilde de Ortadoğu'da Amerika'nın bir partneri olarak Türkiye'nin aracılığıyla, Ortadoğu'ya aynı Avrupa'da olmuş olduğu gibi demokrasi getirilemez mi?

Prof. Dr. İHSAN DAĞI- Getirilemez, Türkiye'yle Ortadoğu ülkeleri arasında ilişkilerin tarihi işbirliğine dayalı bir ilişki tarihi değil. Yakın dönem Türkiye'nin biz hep "Türkiye Ortadoğu'yla Batı arasında bir köprüdür" deriz. Değildir; Türkiye, Ortadoğu'dan geleneksel olarak kendisini dışlamıştır. Ortadoğu'da bağımsız bir aktör olarak varılması belki 1990'lardan sonraya rastlar. Bu dönemde bile Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle başlayan süreçte Amerika'nın bölgedeki varlığıyla kendisini ilişkilendirmiştir. Ortadoğu'da Türkiye'ye bir model olarak bakan ülke yoktur, tarihsel olarak Araplarla Türkler arasında kültürel farklılıklar vardır, Türkiye'nin Cumhuriyet tarihi boyunca izlediği mesafeli politika vardır, Türkiye'nin İsrail'le ilişkileri vardır. Bence hayal kurmaya gerek yok, Türkiye Ortadoğu için model olmaz, bu modellikten de Türkiye bölgesel bir güç olarak çıkmaz. Türkiye'nin bölgesel bir güç olabileceği beklentisi vardır, ABD desteği, Türkiye'nin jeopolitik konumu, demokrasisi, Müslümanlığı vesaire diye... Böyle bir şey gerçekte yok. Türkiye bölgede tabii ki etkili olabilir. Ancak bu etki de Türkiye'nin kendisini Ortadoğu'da değil, Avrupa'da konumlandırmasıyla arttırabilecektir. O zaman, Ortadoğu ülkeleri için ve AB için Türkiye bir köprü, bir geçiş noktası olabilir. Ama ortada kalmış bir Türkiye ne Batı ne Ortadoğu için bence anlamlı bir model olamaz, bu çok zordur.

OTURUM BAŞKANI- Diğer bir soru alalım.

..... **(Hacettepe Üniversitesi Amerikan Kültürü Öğrencisi)-** Merhaba.

Amerika sizce Uluslararası Ceza Mahkemesine taraf olacak mı, taraf olsa bile üzerinde bir yaptırım sağlayacak mıdır?

Prof. Dr. İHSAN DAĞI- Hayır, tabii ki taraf olmayacak. Baştan beri Uluslararası Ceza Mahkemesinin kurulmasına Amerika Birleşik Devletleri karşıydı. Uluslararası Ceza Mahkemesinin oluşması büyük ölçüde bir Avrupa projesi, ne Amerika Birleşik Devletlerinin ne İsrail'in Roma Statüsünü imzalayacağını sanmıyorum. Ama bakın, çok ilginç bir şey, Başbakan Erdoğan Fransa'da Türkiye'nin Uluslararası Ceza Mahkemesini kuran Roma Statüsünü imzalayacağını açıkladı. Bu gerçekten büyük bir olay. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini imzalamak, oraya bireysel başvuru hakkını kabul etmek, nasıl Türkiye'yi değiştirdiyse, özellikle bireysel başvuru hakkı Türkiye'nin gerçekten toplumsal algısını, hukukunu, toplumun devletle ilişkisini, toplumun uluslararası mahkemelere bakış açısını nasıl dönüştürdüyse, Roma Statüsüne Türkiye'nin taraf olması da öyle bir sonuç yaratacaktır. Bu ne demek? Bu, artık Türkiye'nin hem kendi halkına karşı hem de bölgede kontrolsüz bir güç olmayacağı anlamına gelir. Aksi halde Roma Statüsünün bağlayıcı hükümleriyle karşı karşıya kalır.

Son dönemde AB vizyonuyla gerçekleştirilen reformlar önemli ölçüde Türkiye'deki devleti bireyle ilişkisinde sınırlandırdı, rasyonalizme etti ve daha makul güç kullanma ve daha makul otorite kullanma noktasına getirdiyse, böyle bir gelişme de Türkiye'yi hem kendi içindeki farklı gruplara, özellikle Güneydoğu, Kürt sorununa bakışını, hem de sınırötesi politikalara ilişkin tutumunu "ehlileştirecek" ve rasyonalize edecektir. Bu bakımdan bu açıklamayı ben gerçekten çok ciddiye aldım, süper bir gelişme. Biz, İsrail ve Amerika Birleşik Devletleriyle birlikte Uluslararası Ceza Mahkemesine karşı direnen ülkelerden biriydik. Amerika kabul etmedi, İsrail'in de kabul edeceğini hiç sanmıyorum, çünkü çok büyük sorunları var. Türkiye bunu kabul etme noktasına geldiyse, bu, insan hakları konusunda, kendi yurttaşlarına ve dışarıya şiddet kullanımı konusunda makul bir noktaya geldiğini gösteriyor.

OTURUM BAŞKANI- Son bir soru alabiliriz.

ERKİN SEÇİM (Hacettepe Üniversitesi Amerikan Edebiyatı Bölümü Öğrencisi)- Benim sorum azınlıklarla ilgili olacak: Avrupa Birliğine giriş sürecini yaşıyoruz ve dediğiniz gibi birtakım

yasalar kabul ediliyor, ancak ben bir İsa Mesih yanlısıyım. Türkiye'de de 5 ila 10 bin arası Hıristiyan yaşamakta, farklı uyruktan insanlar yaşamakta, Rum, Ermeni gibi ben de Rum asıllıyım. Avrupa ve Amerika'nın bu süreç içerisinde, çünkü bugüne kadar birçok sorunlar yaşandı, insanlar nüfus cüzdanlarına kendi dini inançlarını yazdıramamaktadırlar, yasal hakları kısıtlıdır. Bu süreç içerisinde siz nasıl bir gelişme olacağına inanıyorsunuz, yani Avrupa ya da Amerika gibi büyük Batılı devletler Türkiye'de azınlıkların ve farklı inançtan olan insanların demokratik bir şekilde hukuk içerisinde onları uygulatabileceğine inanıyor musunuz?

Prof. Dr. İHSAN DAĞI- Bu yönde olumlu gelişmeler biliyorsunuz var, yasal reformlar yapıldı. Ben bu sürecin olumluya doğru gittiğini düşünüyorum. Biraz önce özellikle Kürt meselesi konusunda ifade ettim, azınlıklar konusu Türkiye'de bu son rapor tartışmasında da gördüğümüz gibi şiddetli tartışmalar yarattı. Şunu atamıyoruz; 'Türkiye Cumhuriyeti Devleti homojen bir ulus-devlettir'. Cumhuriyetle birlikte yeni bir devlet kurmakla kalmayan, yeni bir ulus yaratmaya çalışan bu devletin bir kurucu felsefesi var. Bu, toplumun etnik ve dinsel kimlikleriyle, homojenliğini de varsayan bir paradigma. Bu paradigmanın sorgulanması durumunda da, Cumhuriyetin kurucu etosuyla karşı karşıya kalıyorsunuz ve büyük reaksiyonlar doğuyor. O yüzden, geleneksel olarak yapılan nedir; geleneksel olarak yapılan, Lozan'a referanstır, Türkiye'deki azınlıkları Lozan ekseninde anlamaya çalışmak. Ama bunun da, son raporda Baskın hoca etraflıca anlattı, uygulanmadığını görüyoruz. Ben, Lozan çerçevesinde tanımlanan bir azınlıklar anlayışıyla Türkiye'nin içindeki farklı, etnik, dinsel yapıları çözümlemenin ve bunları demokratik olarak sisteme entegre etmenin çok zor olacağını düşünüyorum.

Ciddi dirençler yaşanıyor, vakıflarla ilgili, azınlık vakıflarıyla ilgili önemli yasalar benimsendi, ama bunun uygulamasına ilişkin sorunlar var. Sadece bazı kurumların direnişleriyle karşılaşmıyorsunuz, genelde toplum da azınlıkları tartışmaya hazır görünmüyor, Türkiye'nin çoğulluğuyla yüzleşmeye hazır görünmüyor. Çünkü, geleneksel olarak bu ülkenin bu devletin homojen olduğunu varsaydık, farklılıkları bastırdık, farklılıkları reddettik. Bence bunun oluşması zaman alacak, ama Avrupa Birliği'nin yarattığı dinamikler artık farklılıkların sadece kültürel değil, hukuksal olarak da tanınması gereken noktalar olduğunu gösteriyor.

Zaten, Lozan'da sözü edilen gayrimüslimlerin cemaat olarak özgürlükleri konusunda hukuksal olarak bir sorun yok yeter ki Lozan hükümleri uygulansın. Bu cemaatlerin Türkiye'de kurumsallaşması açısından bir sorun yok. Ama, toplumsal ve kurumsal dirençler var, onu reddetmek mümkün değil.

Bakın, başta da belirttim; insan hakları konusu, azınlıklar konusu, biraz korkularla ilgili, kuşku ve endişelerle ilgili. Genel olarak insan hakları konusunda bu korkular atıldı. 1990'larda insan hakları kökü dışarıda, marjinal, bölücü, yıkıcı talepler dizini olarak anlaşılıyordu. Bu noktadan, önemli ölçüde uzaklaştık. Artık insan haklarını kurucu/merkezi değer olarak görme eğiliminde toplumun önemli bir kesimi. Bu noktada, azınlık hakları da spesifik bir konu olarak yeni yeni karşımıza çıkıyor. Orada da açıkçası ben genel tutumun gelişeceğini sanıyorum.

OTURUM BAŞKANI- Son soruyu alalım, sonra da bu oturumu kapatalım.

CELALETTİN SOLMAZ- Bu Avrupa Birliği Komisyonu son raporda özellikle azınlıklar üzerinde Aleviler ve Kürtler üzerinde durdu. Ben şahsi fikrim olarak onlar benim için bir azınlık değildir, Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşlarıdır ve Büyük Önder Atatürk'ün sözünü hatırlatmak istiyorum: "Ne Mutlu Türküm Diyene". Atatürk ileriye çok iyi gören bir insandı ve bu "Türk" kelimesinin içinde Alevi'si, Sünni'si, Gürcü'sü, Laz'ı, Çerkez'i hepsi bulunurdu. Şimdi, "Türkiyeliyim veya Türküm" diye bir tartışma, bu son İnsan Hakları Danışma Kurulu raporunda var. Siz nasıl görüyorsunuz? Türkiye'nin bundan sonra kabul edebileceği şartlar, verebileceği tavizler hiçbir şekilde Türkiye'nin birliğine zarar vermemelidir diye düşünüyorum. Türkiye'nin üniter devlet yapısını ve Lozan'ı zedelememelidir, bunu da korumalıdır. Türkiye'nin birliğinde anayasal vatandaşlık vardır ve bu asıldır. Din ve ırka dayalı vatandaşlık hakkı yaratırsanız, karşılığında elde edeceğiniz şey, kaybedeceğiniz şeyin yanında hiç kalır diye düşünüyorum.

Hocam teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI- Hocam, zannedersen yeni bir konferans konusunun başlığı olacak, o yüzden biz sizden bunu sınırlayarak cevap isteyeceğiz.

Prof. Dr. İHSAN DAĞI- Kısaca bir şey söyleyeyim: Bu konu özellikle Avrupa Birliğinin Kürtler ve Aleviler konusundaki azınlık yaklaşımından çok derin anlamlar çıkarmıyorum; yani Avrupa Birliği'nin bu nitelemeyle Türkiye'de etnik ve dinsel bakımdan yeni kırılmalar, yeni bölünmeler yaratmak gibi bir zihinsel arka planla bunu yaptığını sanmıyorum. Bunlar sosyolojik tespitler, hukuki tespitler değil. Azınlık tartışmasında da var, Baskın Oran gayet iyi ifade etti, kendini farklı hissedeni bir grup, bu farklılıklarının kültürel temellerini, kültürel yansımalarını kamusal alana taşıyabilirler, gösterebilirler, yaşayabilirler. Farklılığın kamusal alanda görünür olması bence ulusal birliğe bir tehlike arz etmez. Farklılıkların bilincinde olmamız ve o bilinçle farklılıkların arasında uyum yakalamaya çalışmamız ulusal birliği daha pekiştirecektir.

Aynı şeye insan hakları konusunda değinmiştik. Bunları ulusal bütünlüğü, ulusal güvenliği bölücü ve yıkıcı unsurlar olarak değil, fakat pekiştirici unsurlar olarak görmek lazım. Eğer kendisini farklı etnik ve dinsel temelde farklı tanımlayan gruplar varsa, bu grupların farklılıklarının tanınmasıyla, biz bu grupları toplumsal bütünlüğe ve anayasal sisteme daha iyi entegre edeceksek, bu mümkünse, yani farklılıkların tanınması ayrılıkçı, tamamen koparıcı bir sürece değil de, bütünlleştirici bir noktaya taşıyacaksa bizi, buna çok endişeyle bakmamak lazım. Ben Türkiye'deki hem Kürtlerin, hem Alevilerin farklılıklarının tanınmasıyla ve farklılıklarının görünürlük kazanmasıyla hem anayasal yapıya hem toplumsal yapıya daha fazla entegre olacağını ve bütünlüğü daha iyi tamamlayacağını düşünüyorum. Kürtler konusundaki bu yöndeki kanaatim daha da güçlü, Aleviler konusunu çok iyi bilmiyorum. Yıllardan beri Kürt meselesini konuştuğumuz için ve Kürtlerin siyasal hareketlerini izlediğim için bunu söylüyorum. Kürtler bile bu süreçte Türkiye'ye daha yakından, daha derinlemesine bence entegre oluyorlar.

Hakların tanınması, haklar derken, bağımsız bir devleti kastetmiyorum; kendi hukuk formlarının, hukuk normlarının varlığını kastetmiyorum, ama kültür ve kimliklerine ilişkin farklılıklarını özgürce yaşayabilecekleri mekânların bulunması, yapıların oluşması, bu çoğulluğun tanınması, bütünlüğü pekiştirecek bir değer gibi görülüyor. İnsan Hakları Danışma Kurulu'nun hazırladığı azınlık raporuna ilişkin tartışmaların tesadüfen dışında kaldım. İnsan Hakları Danışma Kurulu üyeliğinden Temmuz ayında istifa etmişim. Böyle bir tartışmayı öngördüğümde değil, Danışma Kurulunun işlevsiz olduğunu gördüğüm için istifa etmişim, o yüzden, bu tartışmanın çok içinde değilim.

Arkadaşlar, teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI- Hocamıza biz teşekkür ederiz. (Alkışlar)